

Altres llibres de la col·lecció:

10. Pandèmia. Quan el passat és el pròleg del futur

de Josep Bernabeu Mestre

9. Mai no s'acaba de tornar

de Matilde Gordero-Moreno

8. De la pròpia veu a la veu pròpia
d'Antoni Defez

7. Les fronteres de Walter Benjamin

de Josep Muñoz Redón

6. L'home Impacient. Diaris 1996-1998

d'Antoni Martí Monterde

5. Dues o tres pintes més tard.

Notes disperses (2012-2014)

de Ferran Archilés

4. Il·luses, santes, falsàries. Relats
d'espiritualitat femenina heterodoxa perseguida
per la Inquisició de València (1624-1808)

d'Albert Toldrà

3. L'ús de l'energia nuclear (Homo sàpiens?)

de Vicent Martínez Sancho

2. Funció plàstica de les lletres

de Ricard Huerta

1. Fuster o l'estratègia del centaure

de Vicent Salvador

El llibre *Pandèmia. Quan el passat és el pròleg del futur* fa un ús del passat per a entendre la crisi de la COVID-19 i afrontar l'escenari de futur que ens permeta evitar futures pandèmies.

Amb la pregunta «Pot un virus explicar una pandèmia?» se centra des de l'inici la qüestió clau que pot ajudar a entendre, de manera didàctica, la complexitat dels factors que estan darrere d'una pandèmia. A partir de la idea que cada període i civilització ha comportat una càrrega de malaltia lligada als canvis en les formes de vida i els problemes d'adaptació que comporten, en successius apartats s'explica com han anat sorgint les malalties de naturalesa infecciosa que han acompanyat l'espècie humana, amb una atenció particular als factors que expliquen la seua difusió i comportament epidèmic. Des dels supòsits d'allò que coneixem com la història aplicada, l'assaig fa un ús del passat per a entendre el present i encarar el futur.

El lector trobarà les claus per a interpretar de manera crítica la realitat que comporta una pandèmia i com poder afrontar-la des del coneixement.

10

Josep Bernabeu Mestre • Pandèmia. Quan el passat és el pròleg del futur

Pandèmia Quan el passat és el pròleg del futur

Josep Bernabeu Mestre

Josep Bernabeu Mestre (Pego, 1957), és doctor en Medicina i Catedràtic d'Història de la Ciència en la Universitat d'Alacant. Ha impartit docència en les llicenciatures de Medicina i Humanitats i en l'actualitat ho fa als graus de Nutrició Humana i Dietètica i Gastronomia i Arts Culinàries.

La seua activitat investigadora ha estat centrada en la història de la salut pública, l'epidemiologia històrica —amb una atenció particular al tema de la transició sanitària i epidemiològica—, i a la dimensió epidemiològica i sociosanitària de problemes com les malalties de la pobresa i la misèria. Ha publicat un total de 29 llibres com a autor, editor o coordinador.

Des de 2017 és director acadèmic de la Càtedra Carmencita d'Estudis del Sabor Gastronòmic.

EDICIONS DEL BULLENT

10

Josep Bernabeu Mestre

Pandèmia

Quan el passat és el pròleg del futur

Edicions del Bullent

1a edició: setembre de 2022

© 2022 Josep Bernabeu Mestre
Il·lustració de la coberta d'Anna Roig

© 2022 Edicions del Bullent, SL
De la Taronja, 16 - 46210 Picanya 📞 961 590 883
info@bullent.net • www.bullent.net

Disseny de la col·lecció: Miquel Mollà
Assessorament lingüístic: Maria Guasp
Impressió: Guada impressors
ISBN: 978-84-9904-265-7
Dipòsit legal: V- 2436-2022

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, comprenent-hi la reprografia i el tractament informàtic, o la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec sense l'autorització escrita de l'editor resten rigorosament prohibides i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

*Creure en la condició humana pot
considerar-se l'actitud d'un neci; però
desesperar-ne és l'acte d'un covard*

Albert Camus (1913-1960)

ÍNDEX

1. POT UN VIRUS EXPLICAR UNA PANDÈMIA? 11
2. LA PRIMERA REVOLUCIÓ AGRÀRIA I L'INICI DEL PROTAGONISME DE LES MALALTIES INFECCIOSES 15
3. LES PRIMERES PANDÈMIES:
LA PESTA EN L'ANTIGUITAT I L'EDAT MITJANA 21
4. LA CONQUESTA I LA COLONITZACIÓ D'AMÈRICA I LA UNIFICACIÓ MICROBIANA I EPIDEMIO LòGICA DEL MÓN 27
5. LA QÜESTIÓ DEMOGRÀFICA I ELS INICIS DE LA HIGIENE PÚBLICA EN EL SEGLE XVIII 31
6. NOVES FORMES DE VIDA I NOVES FORMES D'EMMALALTIR: DE LA SEGONA REVOLUCIÓ AGRÀRIA A LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL 37
7. EXPANSIÓ COMERCIAL, MOBILITAT I EPIDÈMIES:
DE LA FEBRE GROGA AL CÒLERA 43
8. LA SALUT PÚBLICA EN LA LLUITA CONTRA LES DESIGUALTATS I ELS REPTES SOCIO SANITARIS DEL SEGLE XIX 49
9. L'AMENAÇA EPIDÈMICA, ELS PRIMERS ORGANISMES SANITARIS INTERNACIONALS I LA IRRUPCIÓ DE LA FILANTROPIA UNIVERSALISTA 55
10. GUERRA, FAM I MALALTIA:
LA PANDÈMIA DE GRIP DE 1918-1919 61
11. LA SALUT I LA LLUITA CONTRA LES EPIDÈMIES EN UN NOU ORDRE INTERNACIONAL 69

12. EPIDÈMIES I GLOBALITZACIÓ: L'APARICIÓ DE NOVES MALALTIES INFECCIOSES I LA REACTIVACIÓ D'ANTIGUES PATOLOGIES	79
13. ELS OBJECTIUS DE DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE I LA UTOPIA DE SALUT PER A TOTHOM	87
14. LES EPIDÈMIES DEL SEGLE XXI	95
15. L'ESCLAT DE LA COVID-19 I LES CLAUS D'UNA PANDÈMIA EVITABLE	103
16. EPÍLEG I REFLEXIONS FINALS	113
17. LECTURES RECOMANADES	117

*A Laura i a tots els sanitaris
que han viscut en primera línia la pandèmia.*

A Lys i Joan, les generacions futures que ho faran millor que nosaltres.

*Als professors José María Bengoa Lecanda (1913-2010)
i Giovanni Berlinguer (1924-2015),
dos referents de la medicina social i del compromís de la ciència.*

AGRAÏMENTS:

A Paulina L. Ravel, pel seu assessorament en la redacció.

A Àngela Bernabeu Peiró, lectora crítica dels manuscrits.

*A Òscar Banegas Garrido, del Servei del Llenguatge de la Universitat
d'Alacant, per la correcció lingüística del text en valencià.*

1

POT UN VIRUS EXPLICAR UNA PANDÈMIA?

La COVID-19 ens ha fet mirar-nos en l'espill, ens ha posat els peus a terra, ens ha recordat com de vulnerables som i, si encara no ho teníem clar, ens ha fet prendre consciència de la dimensió global i mediambiental que cal atorgar als problemes de salut i malaltia.

No es tracta d'una situació nova. Al llarg de la història hem afrontat crisis que tenen molts elements en comú amb la pandèmia del coronavirus. La novetat rau en la gravetat que comporta i en l'amplitud i la difusió que ha assolit, com també en el desconcert que ha provocat en l'anomenat primer món, acostumat a veure aquestes crisis com simples amenaces o com problemes d'altres.

Què ha passat per a arribar a aquesta situació? Quines han estat les causes? Sabíem que podia ocórrer? Si ho sabíem, per què ho hem consentit? Serem capaços de superar la pandèmia? Són les vacunes la solució definitiva? Com aquestes, sorgiran de segur moltes altres preguntes cada vegada que intentem entendre el malson que ens ha tocat viure.

El SARS-CoV-2 és l'abreviatura del coronavirus de tipus 2 causant d'allò que coneixem com la síndrome respiratòria aguda severa. Es tracta d'una patologia vírica que té moltes similituds

amb la grip, però que ha dut al límit i ha sobrepassat la capacitat de resposta dels sistemes sanitaris per l'elevat nombre de persones infectades i morts provocades, sobretot entre els sectors més vulnerables.

El nou virus va adquirir caràcter epidèmic en infectar un gran nombre de persones en la província xinesa de Wuhan, però en tot just unes setmanes ja s'havia convertit en pandèmia en escampar-se per molts països i assolir la condició de crisi planetària.

És evident que l'aparició del SARS-CoV-2 ha estat una condició necessària perquè esclatara primer el brot epidèmic a terres xineses i després la pandèmia en expandir-se per tot el món. Però també és evident que la dimensió que ha adquirit no s'explica només per l'emergència d'un nou virus. És una causa necessària, però no suficient. El microorganisme s'ha de difondre per a convertir-se en necessari i suficient. El responsable d'aquesta propagació sol ser l'ésser humà i el seu comportament.

Des del punt de vista històric, l'expansió de les afeccions infeccioses ha estat relacionada amb el desenvolupament de cadenes epidemiològiques de transmissió en què, a més d'agents biològics i mediambientals, han jugat un paper rellevant les circumstàncies de naturalesa econòmica, política, social i cultural. Contextos com el que representen els cercles viciosos de pobresa, misèria, fam i malaltia resulten un bon exemple de com interactuen molts dels factors que estan darrere d'aquelles cadenes o rutes que segueixen els agents infecciosos des de la font d'infecció fins a arribar als hostes susceptibles de ser infectats.

La constatació que un microbi no explica una epidèmia i molt menys una pandèmia no és una qüestió menor. El fenomen de les epidèmies ha anat complicant-se en funció de la complexitat que ha adquirit la forma de comportar-se l'espècie humana. No

oblidem que els éssers humans ens diferenciem d'altres espècies no tant per allò que som com per allò que fem.

En realitat, les epidèmies no deixen de ser una conseqüència més, tal vegada una de les més cridaneres del fracàs que representa el procés d'adaptació de l'espècie humana al medi en el qual ha de viure i desenvolupar-se. El progrés ha comportat i comporta el risc de trobar nous perills. Els esforços i les capacitats d'ajust de les societats agràries van ser diferents dels requerits durant la Revolució Industrial del segle XIX, com també dels que es necessiten per a poder sobreviure en l'era de la globalització, caracteritzada per un model de desenvolupament poc o gens sostenible i on les desigualtats són la norma.

Les formes d'emmalaltir han evolucionat amb el temps i les epidèmies no en són cap excepció. Per això l'interès i la importància de recuperar la memòria d'anteriors pandèmies i embats epidèmics. Hem d'aprofitar les lliçons de la història per a entendre que més enllà de la crisi sanitària, pandèmies com la COVID-19 traslladen altres crisis de naturalesa socioeconòmica, però també mediambiental, política i cultural que cal considerar.

És evident que com a primera acció s'han d'abordar les conseqüències més immediates de la pandèmia, però el mateix s'ha de fer amb les causes mediantes i fonamentals que expliquen la pandèmia i amb els factors que fan possible l'expansió del microorganisme responsable o que expliquen les desigualtats que en genera l'impacte.

El repàs de com hem sigut capaços de superar anteriors epidèmies, de com no hem sabut evitar l'aparició de noves crisis epidèmiques, malgrat tenir els coneixements i els mitjans per a fer-ho, ens pot ajudar a fer front a l'actual pandèmia i intentar que aquesta siga l'última. Des dels supòsits d'allò que coneixem

